

ЦИФРАЛАРДЫН ОКУЯСЫ

Автор: Мира Абдиметалиева

Сүрөтчү: Арууке Исакова

Которгон жана адаптациялаган: Абдыкерим Муратов

Кыргыз тилинде

Бишкек-2022

Copyright © 2022, Бул чыгарма Creative Commons Attribution 4.0 Эл аралык лицензиясы (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) боюнча лицензияланган.

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Бул ишти коммерциялык максаттарда колдоно аласыз. Бул чыгарманы адаптациялап, толуктай аласыз. Авторлордун, иллюстраторлордун ж.б. автордук укугун жана өздүк маалыматтарын сакташыңыз керек.

"Цифранын окуясы" (кыргыз тилинде), автор Мира Абдиметалиева, сүрөтчү Арууке Исакова, Абдыкерим Муратов тарабынан которулуп адаптацияланган.

Где работают римские цифры?, Copyright © 2021, Эта работа лицензирована по международной лицензии Creative Commons Attribution 4.0. (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) түп нускасынан ылайыкташтырылган. CC BY 4.0 лицензиясы негизинде лицензияланган.

Бул басылма АКШнын эл аралык өнүктүрүү боюнча агенттиги (USAID) аркылуу көрсөтүлгөн Америка элинин колдоосу менен түзүлдү. Басылманын мазмуну USAIDдин же АКШ Өкмөтүнүн пикирин милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

Так илимдердин байыркы падышачылыгында Математика сыйкырчысынын Нөл, Бир, Эки, Үч, Төрт, Беш, Алты, Жети, Сегиз, Тогуз деген он цифра-балдары болуптур.

Кечинде Бир менен Эки цифрасы шкафта ойногусу келди.

Албетте, Математика уруксат берди, бирок кечки тамактан кечикпегиле деп эскертти. Алар күн сайын саат жетиде тамакка отурушчу.

– Тамактан кечикпегиле! – Эгер бир мүнөткө кечиксеңер, «2» коём! – деп байкеси Жети тамашалап кыйкырып койду.

– Эгер мен үйдө жок болсом, кантип сиз бир мүнөт кечиккенимди билесиз? – деп күлүп калды Бир.

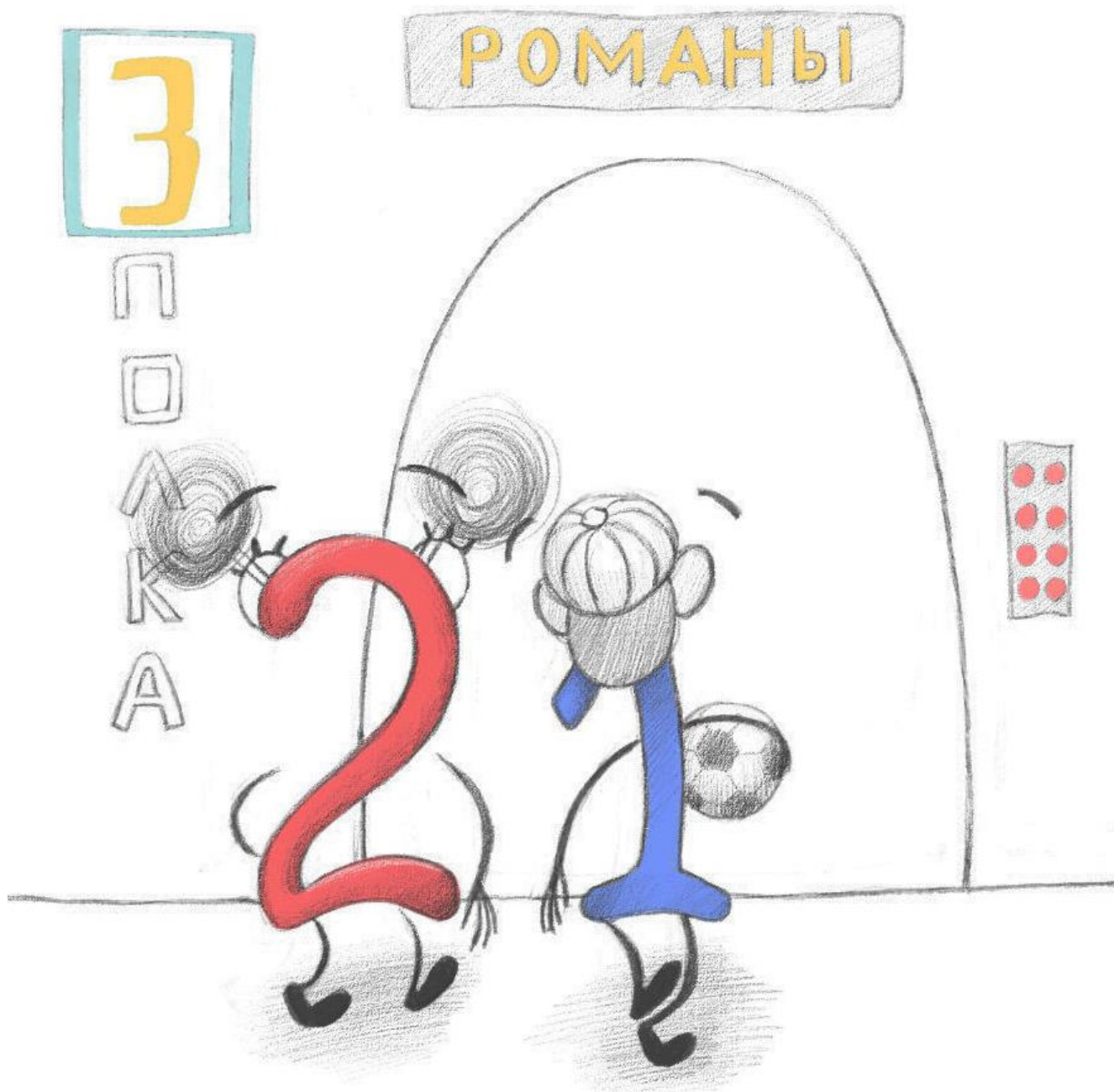
– Мен да жок болсом, кантип «2» коймок элеңиз? – деди Эки.

Сымбаттуу Жети жооп бергенче, Эки менен Бир кол кармашкан бойдон кызыктуу окуяларды көздөй жөнөштү.

Цифралар окуу китептери турган төмөнкү текчеде жашашчу. Экинчи текчеде балдар үчүн көркөм адабий чыгармалар бар эле. Үчүнчү текчеде романдар жайгашкан.

Төртүнчү текчеде тарых боюнча чоң китептер бар эле. Карындашы менен агасы үчүнчү текчеге чыгышты.

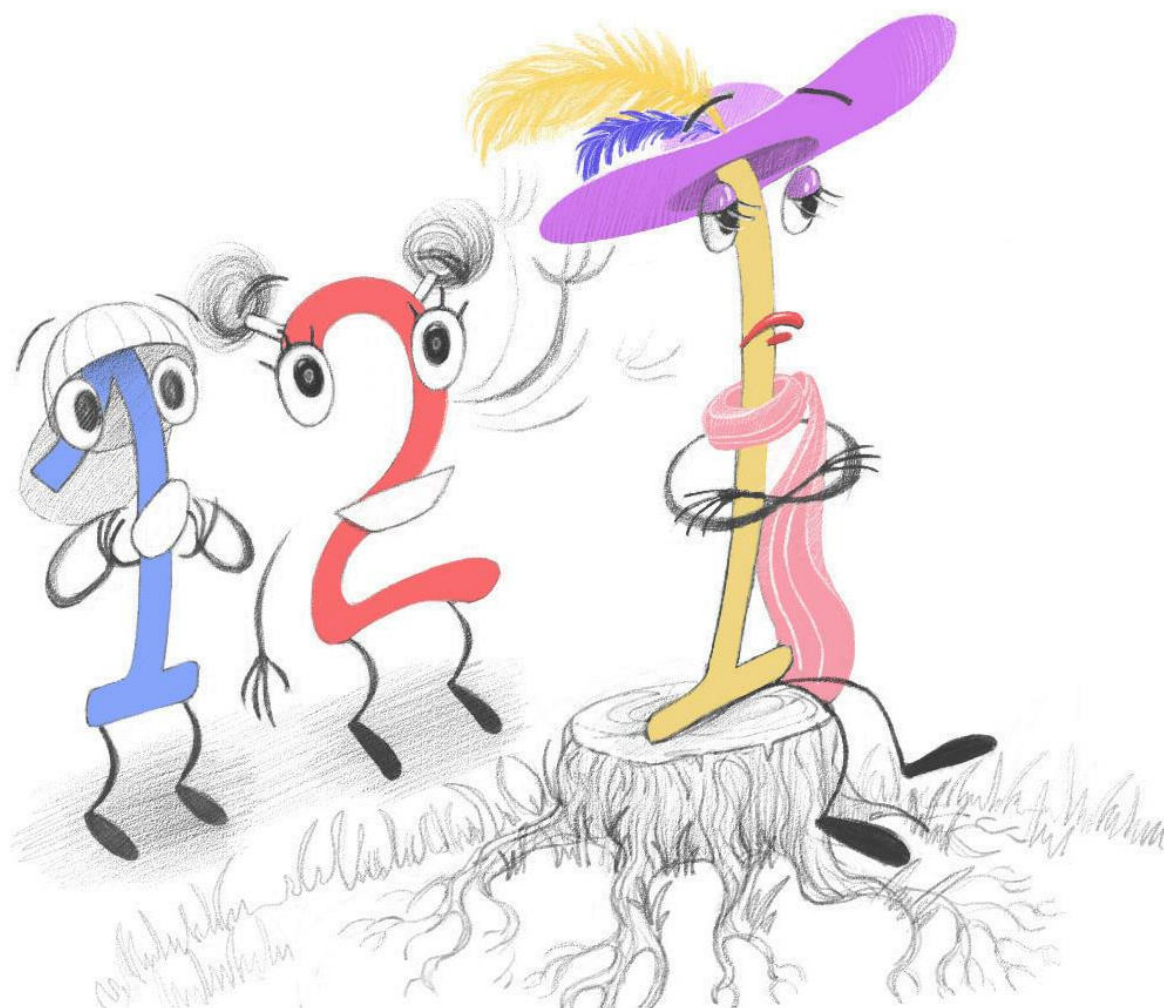
Биринчи китепке жеткенде, мукабасынын ачылышын күтүштү. Цифра-балдар китепти барактап, улам бир бетке, саптан сапка секирип жүрүштү. Китеп деңиз каракчылары тууралуу экен. Бир менен Эки анын кириш сөзүн тез эле окуп чыгышты. Анан бою узун, койкойгон бейтааныш айымды көрүштү. Аны Тамгалардын үй-бүлөсүнөн болот окшойт деп ойлошту.

– О, мен билем! Бул англис тамгасы, аты – I-Ай! Хэлло, Ай!

Бирок бейтааныш айым карап да койбоду.

– Балким, ал англичанка эмес, француженка болуп жүрбөсүн?

Француздар дагы латын тамгасын колдонот. Бонжур, мадемуазель!

Бейтааныш айым күлүп жиберди.

– Мен француженка да, англичанка да эмесмин! Мен рим цифрасы – Бирмин. Салам, кесиптеш! Саламатсыңбы, ардактуу Эки!

Бейтааныш сулуу айымдын аны кесиптеш дегенине, Бир кызарып кетти.

– Рим цифрасы? Демек, Италиядан келдиңизби? – деп сурады Эки.

– Байыркы римдиктер бизди бүт дүйнөгө тараткан. – Бирок биздин нөлүбүз жок. Нөлү жок чоң сандарды жазуу ыңгайсыз болгону үчүн, адамдар араб цифрасына, кайрылган, – деди Рим цифрасы.

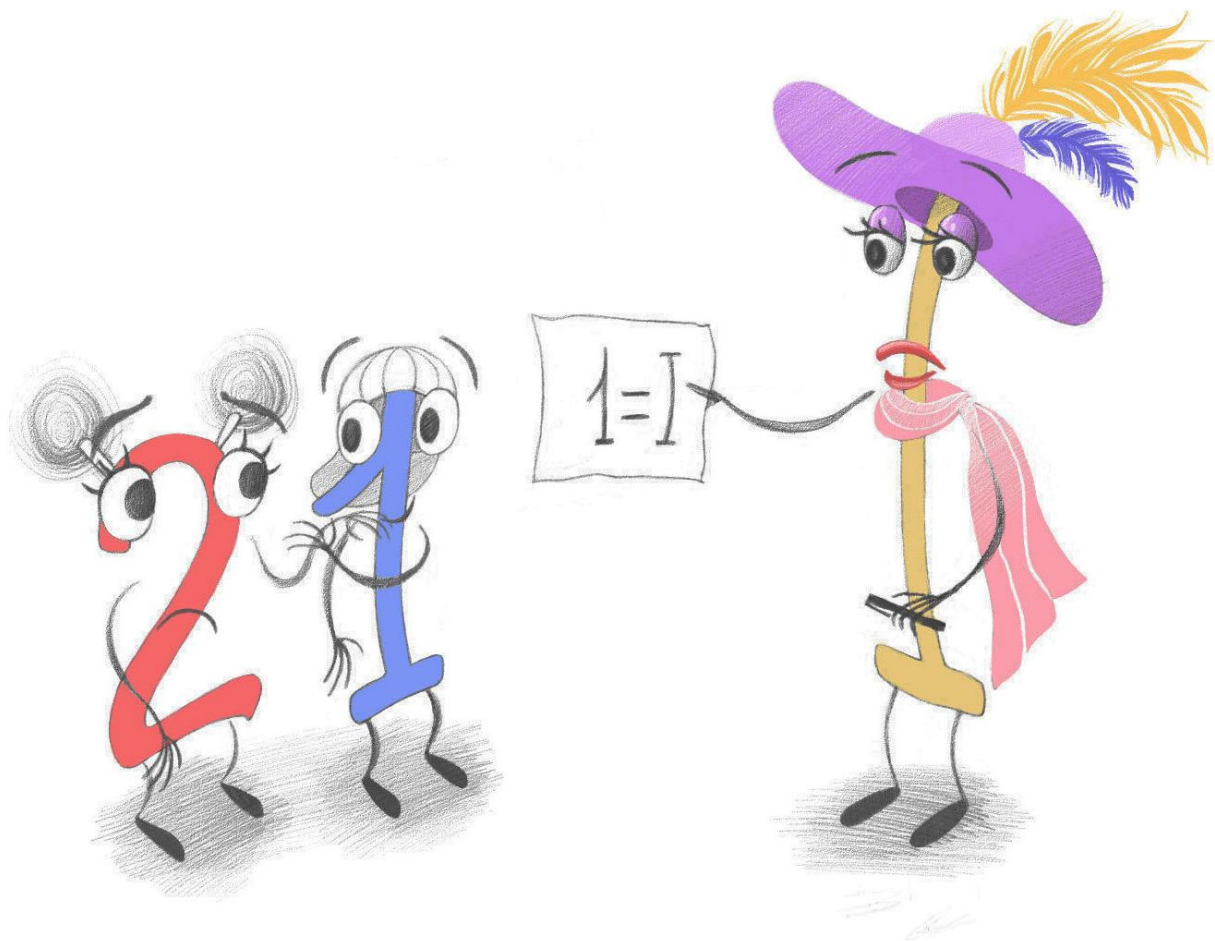

«Ал кандай маданияттуу! Биз андан кичүү болсок да, сылык сүйлөйт экен. – Биз болсо ким кыйын деп талаша беребиз». Бир уялып калды.

– Рим цифралары да онбу? – деп сурады Бир.

– Азыр мен силерге көрсөтөмүн. – Рим цифрасы баштыгынан калем, кагазын алып чыгып, өзүн тартты. Жанына Бирди койду: $I = 1$.

Сүрөттө Бир аябай сымбаттуу көрүнөт, – деп Эки айтып алып, уялып кетти. «Кечирип кой...» – деп эжеси Бирге шыбырап койду.

Бул учурда Рим цифрасы дагы бир нече цифраларды жазып койду. Бир менен Эки жакшы түшүнсүн деп, жанына араб цифраларын да жазды.

$$I = 1 \quad X = 10 \quad C = 100 \quad M = 1000$$

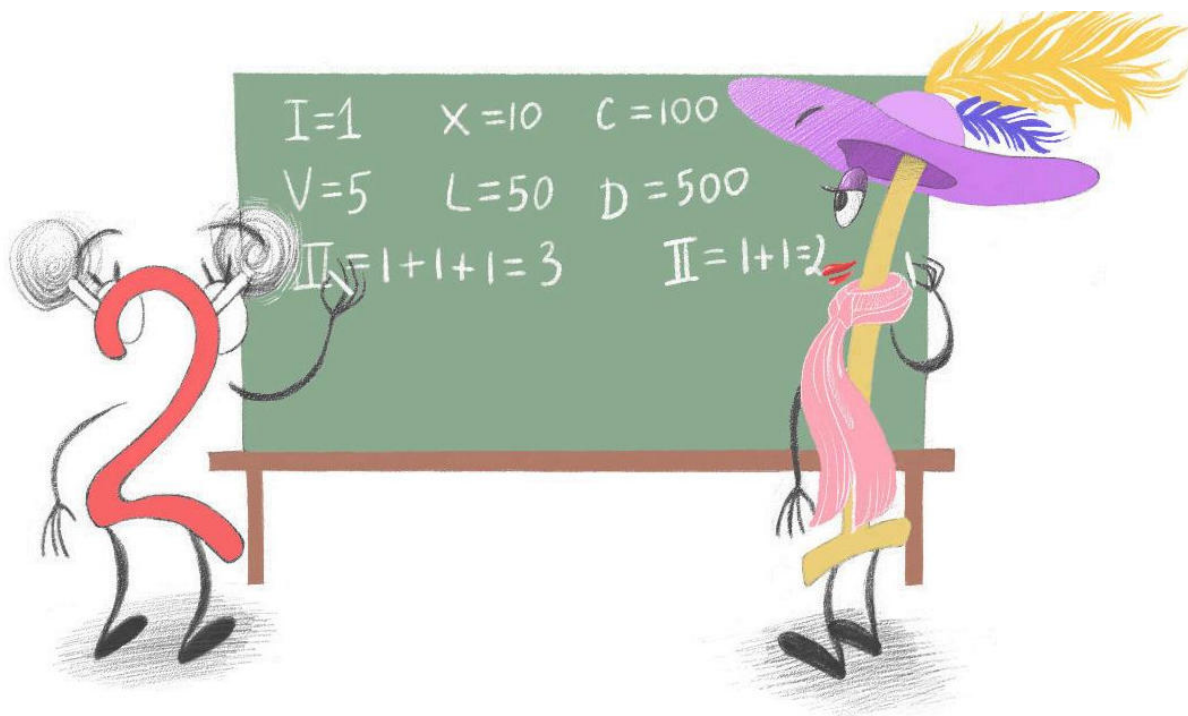
$$V = 5 \quad L = 50 \quad D = 500$$

– Мен кайдамын? – Тагыраагы, менин Рим кесиптешим кайда? – деп таң кала сурады Эки.

Рим цифралары бир топ. Ошол цифралардын жардамы менен, ар кандай сандар түзүлөт, – деп түшүндүрдү Рим Бири. – Ошонун ичинде Рим Экиси да бар. Эң башкысы, эрежени билүү керек. Биринчи эреже: «I, X, C, M цифралар ыкайталанышы мүмкүн, бирок үчтөн ашык кайталанбайт. V, L, D цифралары кайталанбайт».

$$\text{Эки мындай жазылат: II} = 1 + 1 = 2$$

Түшүнүктүү, – деди Эки олуттуу боло калып, – демек, үч мындай турбайбы: III = 1 + 1 + 1 = 3

– Туура, азаматсың! – деди Рим Бири. – Төрттү башкача жазабыз, себеби бир сан үчтөн ашык колдонулбайт. Анда мындай эрежени колдонобуз:

«Эгер аз сан көп сандын алдында турса, аз сан көп сандан алынып салынат».

$$IV = 5 - 1 = 4$$

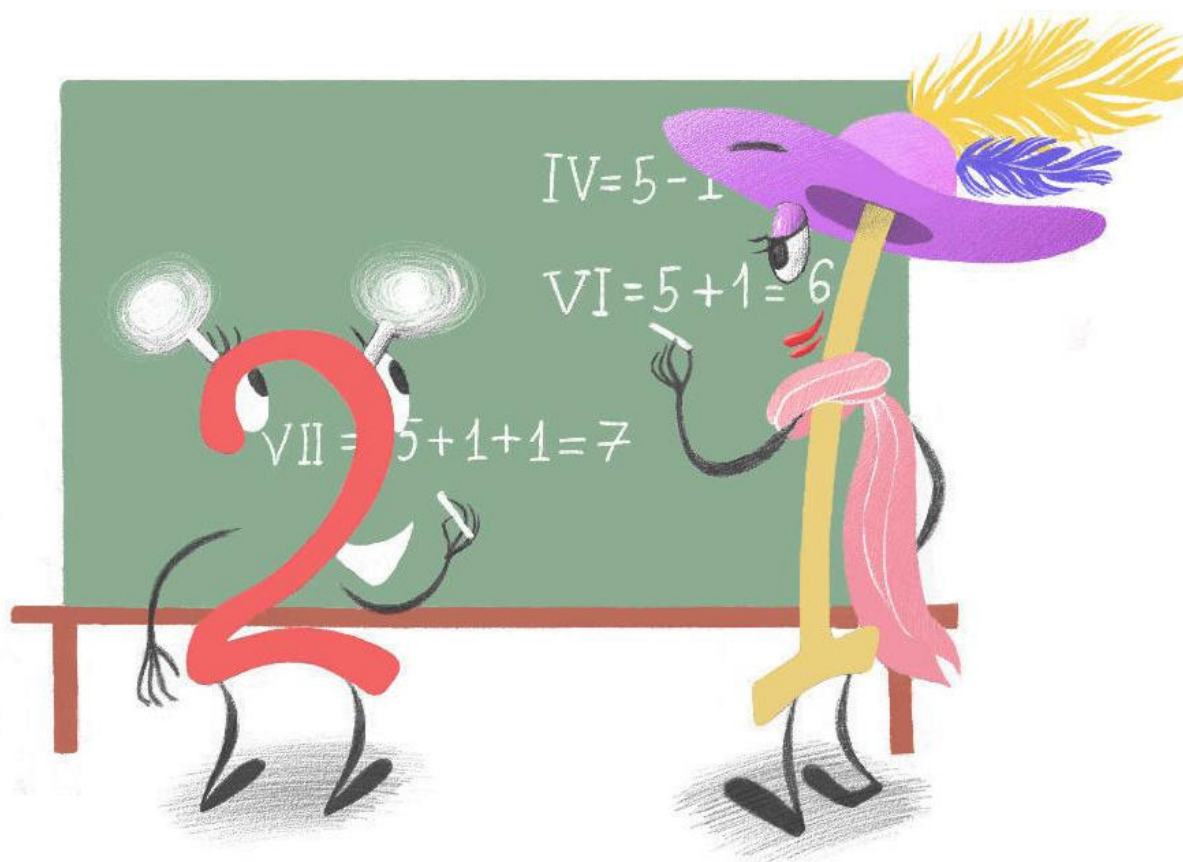
Алты санын жазуу үчүн дагы башка эрежени колдонобуз, – деп Рим Бири сөзүн улады.

«Эгер чоң сан кичине сандын алдына келсе, анда ага кошуп жазылат».

$$VI = 5 + 1 = 6$$

– Сонун! Демек, жети мындай жазылат турбайбы:

$$VII = 5 + 1 + 1 = 7$$

– Сегизди жазып көрөйүнчү, – деди Эки.

– VIII = 5 + 1 + 1 + 1 = 8

Тогуз менен онду алар оңой жазышты:

X = 10

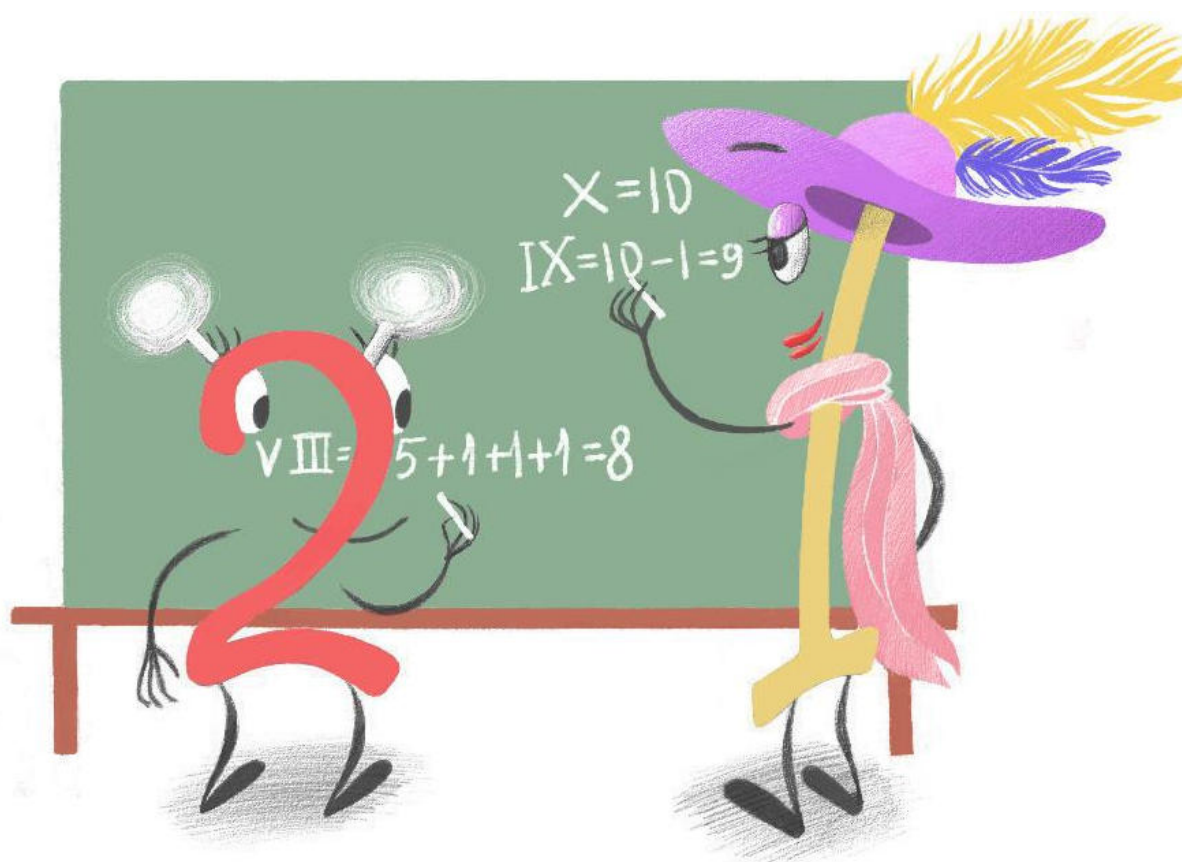
IX = 10 – 1 = 9

Рим сандары кызыктуу жазылат экен! – дешти Эки менен Бир.

– Дагы бир топ эрежелер бар. Бирок мен аларды кийин көрсөтөм.

Антпесем, силер түшүнбөй каласыңар.

– Апам да адегенде, негизин билүү керек, бара-бара татаалдарына өтөсүң деп айтат.

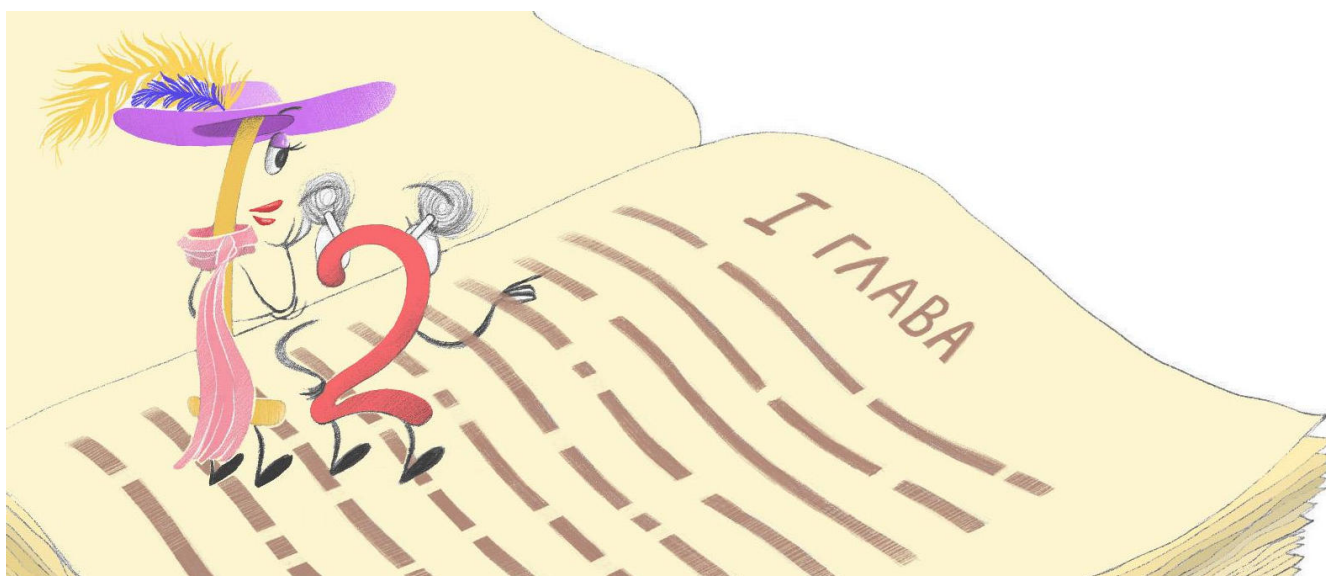

Эки рим цифраларынын сымбатына суктана карап турду. Алардын азыркы математикада сейрек колдонула тургандыгына, ичи ачышты. Бирок чын эле, колдонууга кыйыныраак экен.

– Биз ордубузга араб цифралары колдонула баштаганына абдан кубанычтуубуз. Анткени, жаңы өзгөрүүлөр кирип турбаса, илим өнүкпөй калат. Бизде нөл жок, нөлсүз ондук бөлчөктөр жазылбайт, – деди Рим Бири.

– Силер, деңиз каракчылары тууралуу китепке кантип келип калдыңар? – деди Эки.

– Биз азыр дале кызматтабыз! Элге пайдабызды көрсөтөбүз. Милдетибиз – китептерде бөлүмдөрдү белгилөө.

Көркөм адабиятты жакшы көрөм! Мына силер кириш сөздү окуп, биринчи бөлүмгө жеттиңер. Ал жерде мен кызмат кылып турам.

Бир менен Эки Рим Биринин жанында баш тамгалар менен жазылып турган «БӨЛҮМ» деген сөздү окушту.

– I бөлүм.

Бир окуп көрүп, Рим цифралары көп колдонубай калганына кейип калды. Силер дагы кандай кызмат кылаыңар? – деп кызыга сурады.

– Биздин ишибиз көп. – Рим Бири сыймыктана сүйлөдү. – Биздин кызматыбыз ар түрдүү.

- I бөлүм (китептин бөлүмдөрүн көрсөткөн белги)
- XX кылым, б.з.ч. I миң жылдык (кылым жана миң жылдыктарды белгилөө)
- I группа, IV группа (кандын группаларын белгилөө)
- сааттардын циферблатын көрсөтүү
- маанилүү окуяларды белгилөө: XXII Олимпиадалык оюндар
- монархтардын аттарын жазууда: Король Генрих VII

Бир цифрасы «Жетинчи» деген сөздү укканда, алаңдап калды.

– Жети! Биз үйгө барышыбыз керек да! – деп Бир чочуп кетти.

– Эгер сиз каршы болбосоңуз, эртең да келебиз Деңиз каракчылары тууралуу китептерди аябай окугубуз келет! Рим цифралары жөнүндө дагы башка эрежелерди билгибиз келет, – деди Эки сыпайы сүйлөп.

– Албетте, келгиле! Оревуар! Рим Бири балдар аны французенка деп ойлогонун эстеп, жылмайып койду жооп берди. – Оревуар! – Бир менен Эки Рим цифрасынан кызыктуу маалымат алышканына сүйүнгөн бойдон, үйдү көздөй шашып жөнөштү.

Оревуар!

USAID
АМЕРИКАНЫН ЭЛИНЕН

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ

Автор: Мира Абдиметалиева
Сүрөтчү: Арууке Исакова
Которгон жана адаптациялаган:
Абдыкерим Муратов

USAID "Окуу керемет!"
долбоору Кыргыз Республикасы

